

Чистяк Ольга Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник лабораторії психології спілкування,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-4583-4933

cholga1204@gmail.com

МОДЕЛЬ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКАХ: ОСВІТНІЙ КОНТЕКСТ

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що батьки учнів прагнуть, щоб їхні діти здобули гарну освіту і, відповідно, використовують різні стилі виховання. Стили комунікації батьків з дітьми, зокрема і щодо освіти дітей, визначено як стилі виховання. Взаєморозуміння характеризується як узгодженість та досягнення освітніх здобутків, зважаючи на погляди, позиції, можливості одне одного та розуміння іншого як особистості з її потребами, інтересами, настановленнями, переживаннями, досягненнями і поразками. Взаєморозуміння розглянуто у зв'язку з емпатією, що передбачає емоційну грамотність батьків – аналіз та розуміння емоцій.

Мета дослідження – висвітлити логіку авторського трактування моделі взаєморозуміння батьків і дітей у контексті освітнього процесу.

Методологія. Для дослідження використано низку методів наукового пізнання, а саме: аналіз наукової літератури, індукцію, дедукцію, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати. Запропоновано авторську модель, в основі якої лежить батьківство – інтегральна категорія, якою позначають залучення матері і батька до процесу виховання дитини, реалізацію ними батьківських функцій: виховної, соціально-економічної, доглядової, комунікативної, рекреативної, психологічного захисту тощо. У моделі середній сектор ґрунтується на екологічності процесу взаєморозуміння і врахуванні поглядів, інтересів, настановлень, потреб, переживань на емпатійному рівні. Встановлено, що в ситуації переривчастих зв'язків між батьками і дитиною взаєморозуміння досягається за рахунок ситуативних чинників, які є ключовими для подальшого розвитку подій; діти в такій ситуації навчаються розуміти стани батьків і використовувати їх задля своєї вигоди. З'ясовано, що в ситуації непередбачуваності поведінки батьків поведінка дітей стає реактивною і проявляється в акціях протесту, пасивності, ігноруванні освітнього процесу; взаєморозуміння в цьому секторі досягається завдяки врахуванню ситуативних чинників і конкретного моменту, тому тут немає показників стабільності, як це спостерігається в середньому і правому секторах моделі.

Ключові слова: модель; взаєморозуміння; батьки; діти; реформування; супровід; компоненти моделі.

Chistyak Olga V.

PhD, associate professor;

senior researcher at the Laboratory of psychology of communication,

Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-4583-4933

cholga1204@gmail.com

A MODEL OF MUTUAL UNDERSTANDING IN PARENT-CHILD RELATIONSHIPS: EDUCATIONAL CONTEXT

Introduction. Parents of students strive for their children to achieve educational achievements and, accordingly, use different parenting styles. Communication styles of parents with children, including regarding children's education, have been recorded in scientific studies as parenting styles. Mutual understanding is characterized as consistency and achievement of educational achievements, taking into account the views, positions, capabilities of each other and understanding the other as a person with his needs, interests, attitudes, experiences, achievements and defeats. Mutual understanding is based on empathy, which implies emotional literacy of parents - analysis and understanding of emotions.

The **purpose** of the scientific research: to highlight the logic of the interpretation of the author's model of mutual understanding between parents and children. Methodology: to achieve the goal of the article, a number of methods of scientific knowledge were used, namely: analysis of scientific literature, induction, deduction, synthesis, generalization, comparison.

The **results.** The basis of the author's model is parenthood - an integral category that denotes the involvement of the mother and father in the process of raising a child, their implementation of parental functions: educational, socio-economic, caring, communicative, recreational, psychological protection, etc. In the model, the middle sector is based on the ecological nature of the process of mutual understanding and is based on taking into account views, interests, attitudes, needs, and experiences at the empathic level. In the situation of actualization of specific educational tasks, such as DPA, external examination, obtaining a certificate, mutual understanding is based on everyone's position.

Conclusions. It is obvious that in a situation of interrupted relations between parents and a child, mutual understanding is achieved due to situational factors, which are key for the further development of events. Children in such a situation learn to understand their parents' situations and use them for their own benefit. In the situation of impossibility to prejudge the behavior of parents, the behavior of children becomes reactive and manifests itself in protest actions, passivity, non-inclusion in educational protest. In this sector, understanding is achieved on the basis of taking into account situational factors and is characterized by a certain moment and there are no indicators of stability, as we observed in the middle and right sector.

Key words: model; mutual understanding; parents; children; reformation; accompaniment; model components.

Постановка проблеми. Навчання дітей у школі в цей тривожний час – час повномасштабного російського вторгнення та бойових дій на значній частині території України – особливо гостро ставить питання взаєморозуміння між батьками і дітьми, що за певних умов може стати одним із чинників збереження життя кожного. Водночас в Україні розпочався другий етап освітньої реформи, що має підготувати дітей і їхніх батьків до вибору профільного навчання в старшій школі (Нова українська школа, 2016). Цей аспект також передбачає створення між батьками і дітьми місточка взаєморозуміння, що має слугувати пошуку того напрямку освітнього розвитку, який відкриє дитині горизонти профільного навчання в контексті майбутнього професійного вибору. Тож важливим завданням є з'ясувати зміст конструкта «батьківсько-дитяче взаєморозуміння» і його прикладне значення в умовах освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз підходів до трактування поняття «взаєморозуміння» спрямовує нас до поняття «розуміння». У Психологічному словнику за редакцією В. Войтка (1982) поняття «розуміння» трактується як мислительний процес, що ґрунтується на аналітико-синтетичній діяльності мозку, спрямований на виявлення властивостей, зв'язків, істотних рис предметів, явищ, подій. Особливістю розуміння в системі «людина-людина» є те, що в цей процес включається суб'єктивний компонент, який базується на емпатії та визначає характер стосунків між батьками і дітьми. Провівши теоретичний аналіз цього питання, ми з'ясували, що «взаєморозуміння»

стосується сфери людських взаємин, у якій тісно переплітаються пізнавальні процеси, що спираються на розвиток мислення та розуміння своїх і чужих емоцій (емоційна грамотність), а також соціально-психологічних правил та етичних норм поведінки. Проблема взаєморозуміння батьків і дітей перебуває у фокусі постійної уваги науковців, дослідження яких паралельно стосуються і дотичних питань, як-от: батьківсько-дитячі ставлення, взаємодія, стосунки та їх коригування. Зокрема, Ю. Акименко (2003) дослідила ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку та звернула увагу на специфіку його коригування; Т. Алексеєнко (2001) розробила класифікацію батьківсько-дитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї; І. Бех (2016) ставить в основу взаєморозуміння «принципи цілісного розвитку особистості». Узагальнення теоретичних здобутків психологічних досліджень щодо вивчення дитячо-батьківських стосунків зробили О. Булгакіна та А. Азаркіна, тоді як О. Вознесенська і М. Сидоркіна (2007) спрямували свої дослідження на вивчення питання гуманізації стосунків між поколіннями в контексті досвіду сімейної артмайстерні. Поняттєво-категорійне поле і наукові підходи в психології щодо поняття «взаємодія» висвітлено в доробку А. Гірняка (2017). Своєю чергою К. Кравченко (2015) дослідила ставлення батьків до дитини в українських сім'ях; І. Крупник (2017) описала батьківську модель родини в аспекті її впливу на формування уявлень про майбутнє сімейне життя; Л. Повалій узагальнив специфіку батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї (2012). Однак, незважаючи на такий посилений інтерес науковців до питань батьківсько-дитячих стосунків та взаєморозуміння між батьками і дітьми, у наукових розвідках сучасних авторів залишається поза увагою освітній контекст цієї проблеми, що й стало предметом уваги цієї статті.

Мета статті: висвітлити логіку авторського трактування моделі взаєморозуміння батьків і дітей у контексті освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переважно в наукових дослідженнях батьківсько-дитячих стосунків науковці звертаються до трикомпонентної їх структури. Ідеться про: *когнітивний/пізнавальний* (знання, цінності, норми, взаємини, позиції батьків і дітей), *емоційний/оцінний* (ставлення до світу, що відображається у свідомості батьків і дитини крізь призму цінностей і виражається через співпереживання, співчуття та моральні почуття), *поведінковий* (реакції, стиль спілкування, вчинки тощо) компоненти. Цілком згодні з позицією О. Булгакової та О. Азаркіної, які наголошують, що спрямування батьків до налагодження взаєморозуміння з дітьми перебуває в площині найбільш істотних характеристик батьківсько-дитячих стосунків. Автори у своїх дослідженнях більшою мірою спираються на *розкриття когнітивного та емоційного компонентів* батьківсько-дитячих стосунків, зміст яких проявляється через такі характеристики: 1) задоволення базових потреб дитини в системі дитячо-батьківських стосунків: потреба в безпеці та емоційній близькості з іншими людьми; задоволення потреб, що виникають у процесі дитячо-батьківської взаємодії: прийняття та визнання індивідуальності дитини, збереження «Я» дитини як її автономної реальності; 2) усвідомлення батьками індивідуальних особливостей дитини та розуміння їхньої психофізіологічної, психологічної та соціально-психологічної природи; 3) свідомі і відповідальні організації батьками конструктивного стилю взаємодії з дитиною адекватно індивідуальним особливостям її розвитку. Усі ці якісні характеристики дитячо-батьківських стосунків визначають зміст взаємодії батьків і дитини (Булгакова, & Азаркіна, 2021, с. 102). Реалізація поведінкового компонента як багатопланового і складного процесу розвитку взаємин між батьками і дітьми, що здійснюється протягом усього життя, зумовлюється перш за все потребами дитини, що розвиваються в процесі її зростання та коригуються структурно-функціональними і рольовими аспектами сімейної системи. Кожний віковий період у розвитку дитини створює передумови для переходу на якісно новий етап партнерської взаємодії. Вирішення вікових завдань розвитку дітей і налагодження взаєморозуміння зумовлює трансформацію їхніх стосунків з батьками. Пріоритетним напрямом розвитку взаєморозуміння батьків і дітей стають принципи паритетності як основа діалогу і суб'єкт-суб'єктної взаємодії, засновані на рівноправності позицій у спілкуванні між учасниками діалогу, довірчому ставленні до позиції співрозмовника, саморозкритті в комунікації. Продуктивність розвитку батьківсько-

дитячих стосунків буде залежати від вирішення таких завдань: 1) психологічної сепарації за умови збереження водночас близьких і довірчих зв'язків одне з одним; 2) здобуття особистісної суверенності та автономії; 3) формування ідентичності; 4) надання безпечного простору для особистісного самовизначення. У процесі дорослішання дитини та її сепарації одним із вагомих чинників є образ батька як соціалізувальної постаті, що має пройти процес трансформації від ідеального до реального. Для батька цей процес характеризується поступовою відмовою від батьківського контролю і набуттям автентичних переживань у стосунках із зростаючою дитиною. У вітчизняній і зарубіжній психології специфіка суб'єкта-суб'єктної взаємодії розглядається з позиції гуманістичної парадигми, що спирається на концептуальні положення діалогічного підходу і на взаємозв'язок категорій ставлення та спілкування (Лялюк, 2020). Особливу роль у розвитку діалогічності відіграють стосунки дитини і «референтного» дорослого, де знову ми наголосимо на особливій ролі батька. У процесі діалогічного спілкування виникає особисте розуміння співрозмовників, відбувається розширення, збагачення та просторове узгодження їхніх емоційного і когнітивного контекстів, адже розуміння між людьми виникає в умовах взаємно створюваного і взаємно поділюваного контексту їхніх переживань. Отже, розвиток стосунків між батьками і дітьми на засадах партнерства розгортається як процес якісних взаємних змін, що відбуваються в системі міжособистісної сімейної взаємодії.

Наукові джерела і практика засвідчують, що традиційно батьки учнів прагнуть, щоб їхні діти досягли освітніх успіхів і, відповідно, вдаються до різних стилів виховання, як-от: авторитетний, авторитарний, ліберальний, байдужий (індиферентний). Уперше ці стилі виокремила в 1960 році Даян Баумрінд, використавши для цього систему координат «прийняття-відторгнення» і «автономія-контроль». Натомість останні дослідження показують, що поведінка батьків щодо дітей не є сталою, як зафіксовано у концепції стилів виховання Даян Баумрінд: батьківська поведінка щодо дітей постійно змінюється відповідно до ситуації – власної, сімейної, соціальної, суспільної, а також у контексті пропозицій освіти, її рівня і загалом освітньої політики в країні. Для нашого дослідження виявилися важливими здобутки авторки вищезгаданої концепції, яка зафіксувала дві важливі якості батьківства, котрі проявляються в їхній поведінці щодо дітей, – це «чуйність» і «вимогливість». Д. Баумрінд трактує *чуйність* як «ступінь залученості батьків у процес підтримки розвитку індивідуальності, саморегуляції та самоствердження дитини через налаштованість, підтримку та розуміння особливих потреб і вимог дітей. Поняттям *вимогливість* дослідниця пояснює спрямування батьками дітей до сімейної і соціальної інтеграції та опанування якостей зрілості через нагляд, дисциплінарні зусилля і засоби протистояння дитині, якщо вона їх не слухається (Баумрінд, 1991). З огляду на вищеназвані параметри слід зауважити, що співвідношення цих якостей буде визначати, з одного боку, вибір пріоритетного напрямку взаємодії та окреслювати межі відповідальності як батьків, так і дітей, а з другого боку – визначати налаштованість батьків розуміти дитину, чути і враховувати її потреби та узгоджувати їх із вимогами соціального оточення і суспільства загалом. Неузгодженість таких вимог, тобто непослідовність поведінки батьків щодо дитини, дістала в психології назву «дисконтинуального виховання», що означає непостійність і переривчастість зв'язків дитини із значущою особою (матір'ю), їх непостійність і непередбачуваність. Цей стиль описала Мері Ейнсворт ще 1963 року в процесі дослідження психічної депривації у дітей, щоб розмежувати деприваційні порушення і ті порушення, які викликані переривчастими зв'язками між матір'ю і дитиною і які авторка назвала дисконтинуальним вихованням. У подальшому ці дослідження продовжив Карл Хайнц Бріш, а отримані ним результати знайшли відображення в програмі навчання батьків створення емоційно міцних батьківсько-дитячих стосунків.

Відтак можемо зробити висновок, що концепція «стилів виховання», досить однозначно трактуючи поведінку батьків згідно з характеристиками певного стилю, є досить жорстким конструктом. Тому, щоб засвідчити певну модифікацію стильової поведінки батьків, дослідники вдаються переважно до комбінування стилів. На нашу думку, варто переглянути конструкт стилів поведінки як такий, що не розкриває всієї варіативності поведінкових змін у батьківсько-дитячих стосунках і не передає динаміки їхніх змін. Однак

у концепції Даяни Баумрінг закладено такі батьківські якості, що видаються нам особливо важливими. Це якості «чуйності» і «вимогливості», визначені дослідницею як система координат у батьківсько-дитячих стосунках: на нашу думку, вони можуть стати основою динамічної моделі розбудови батьківсько-дитячих стосунків у контексті освітнього процесу.

Тож ми знову повертаємося до розуміння батьками себе і дитини, а також розуміння дитиною самої себе. Тому вважаємо за доцільне глибше розкрити поняття «взаєморозуміння» в контексті освітнього розвитку дитини. Отже, взаєморозуміння ми розглядаємо як узгодженість та досягнення освітніх здобутків, враховуючи погляди, позиції, можливості одне одного і за умови розуміння іншого як особистості з її потребами, інтересами, настановленнями, переживаннями, досягненнями і поразками. Ми вже зазначали, що взаєморозуміння спирається на емпатію, яка передбачає емоційну грамотність батьків, аналіз та розуміння емоцій дітей. Однак на практиці батьки використовують зазвичай інші форми емоційного залучення в життя дитини, такі як співпереживання, співчуття, що ґрунтуються на процесах емоційного зараження, проєкції і меншою мірою апелюють до мисленнєвого аналізу емоційного стану себе та іншої людини (як це характерно для стану емпатії). За таких умов зчитування власного стану і стану іншої людини буде відбуватися в змінній реальності емоційного зараження, що перешкоджатиме адекватному узгодженню їхньої взаємодії згідно з автентичними потребами, інтересами і завданнями кожного. Натомість, розвиваючи емпатію та емоційну грамотність, можна посилити здатність батьків і дітей краще розуміти свої стани і керуватися ними в міжособистісному спілкуванні для досягнення взаєморозуміння (Кротенко, 2001; Штайнер, 2016).

Іншою стороною нашого трактування батьківсько-дитячого взаєморозуміння є сімейні цінності, що ґрунтуються на знанні соціальних норм та етики поведінки в суспільстві, спрямованих на розуміння себе і партнера по спілкуванню. Тут емпатія теж відіграє важливу роль, оскільки посилює адекватність вибору оптимальної поведінки, яка б сприяла емоційному зближенню партнерів по комунікації. Екологічність цього процесу буде забезпечувати той аспект, що батьки в процесі комунікації з дітьми як учнями (у контексті освітнього процесу) будуть враховувати погляди дитини, ставитися з розумінням до її настановлень, потреб, інтересів, переживань та будувати стосунки на основі емпатії.

У процесі пошуку візуалізації нашого бачення щодо взаєморозуміння батьків і дітей в освітньому процесі ми реалізували два кроки: перший – для уточнення складників моделі (табл.), другий – для розроблення конфігурації її динамічних аспектів (рис.). Координатами, що формують складники моделі, стали три типи поведінкової відповіді: реактивна поведінка, проактивна поведінка і когерентна поведінка (див. табл.). Останній тип свідчить про дотримання екологічності процесу батьківсько-дитячої взаємодії, де взаєморозуміння досягається завдяки балансу з дотриманням принципу когерентності. За такої умови взаєморозуміння ґрунтується на екологічному підході, коли потреби, інтереси кожного враховуються та узгоджуються.

Правий стовпчик таблиці вказує на досягнення взаєморозуміння з урахуванням відмінностей позиції кожного батька-дитини, наставника-учня. За таких умов посилюється стратегія досягнення успіху. Такі стосунки будуть базуватися на домовленості, що формує у дитини свідомо спрямовану проактивну поведінку (як негативну, так і позитивну). У такій комунікації батьки керуються власною позицією щодо дитини і можуть використовувати різні стратегії для досягнення бажаної поведінки дитини, як-от: стратегію «батога і пряника», а також підкуп, маніпулювання тощо. За таких умов взаєморозуміння теж буде досягнуто, але на основі домовленостей і відповідно до зайнятої рольової позиції кожного.

Складники взаєморозуміння батьків і дітей

Формується реактивна поведінка	Формується когерентність	Формується проактивна поведінка
Дисконтинуальне виховання	Настановлення Переживання Інтереси Погляди Потреби Емпатія	Поразки Досягнення освітніх успіхів Можливості Позиції
Перервність	Враховуючи і розуміючи	

Лівий сектор на рисунку описує реактивну поведінку дитини, що ініціюється в ситуації непередбачуваності, непостійності зв'язків між батьками і дитиною, що часто перериваються і є непевними (дисконтинуальне виховання). У разі дисконтинуального виховання зв'язок між батьками і дитиною переривчастий, вимоги з боку дорослого – не передбачувані, а вимоги – не чіткі, тому формується реактивна поведінка дитини і вона чинить з вигодою для себе, оскільки не має певних орієнтирів. Можна зробити висновок, що переривчастий характер батьківсько-дитячих зв'язків, непередбачуваність ситуацій і батьківських вимог провокують дитину постійно бути «насторожі» через змінюваність ситуації, що тримає її в стані перенапруження, і якщо батьки поведуться агресивно, то така ситуація стає особливо загрозливою для дитини. Формуються ситуативно зумовлені стосунки, які можуть різко змінюватися, а ситуація постійного емоційного перенапруження, як стресогенна, обмежує здатність мислити і передбачити ситуацію, спрогнозувати її. Тут можна спиратися лише на «сканування ситуації» і її загроз та швидко реагувати, щоб зберегти свій «статус-кво» задля простого виживання (Порджес, 2020 с. 102–111). У таких ситуаціях емоційне реагування домінує над мисленням, що заважає відшукати найбільш прийнятний варіант поведінки: спонтанність, різка зміна поведінки, імпульсивність, інтуїція стають реактивною відповіддю на непередбачувану і саме тому загрозливу ситуацію. У разі повторюваності таких ситуацій у батьківсько-дитячих стосунках у дітей увиразнюється потреба запобігти повторному стресовому напруженню, що формує в подальшому поведінку упередження, підлаштовування та провокацій задля зміни ситуації на свою користь. За таких умов розуміння одне одного формується на інших засадах, воно спирається на трактування ймовірності сили загроз певного моменту і, відповідно, пошук прийняттого виходу із ситуації з позиції власної «вигоди». Поведінка дитини формується на принципах виживання, де все підлаштовується під прагнення зберегти «статус-кво» – почуття самоповаги навіть через викривлення загрозливої реальності.

Розгляньмо відтак за допомогою моделі (див. рис.) взаємодію між трьома виділеними нами секторами процесу взаєморозуміння на основі екологічності згідно з рольовими позиціями і переривчастістю батьківсько-дитячих зв'язків як дисконтинуального виховання.

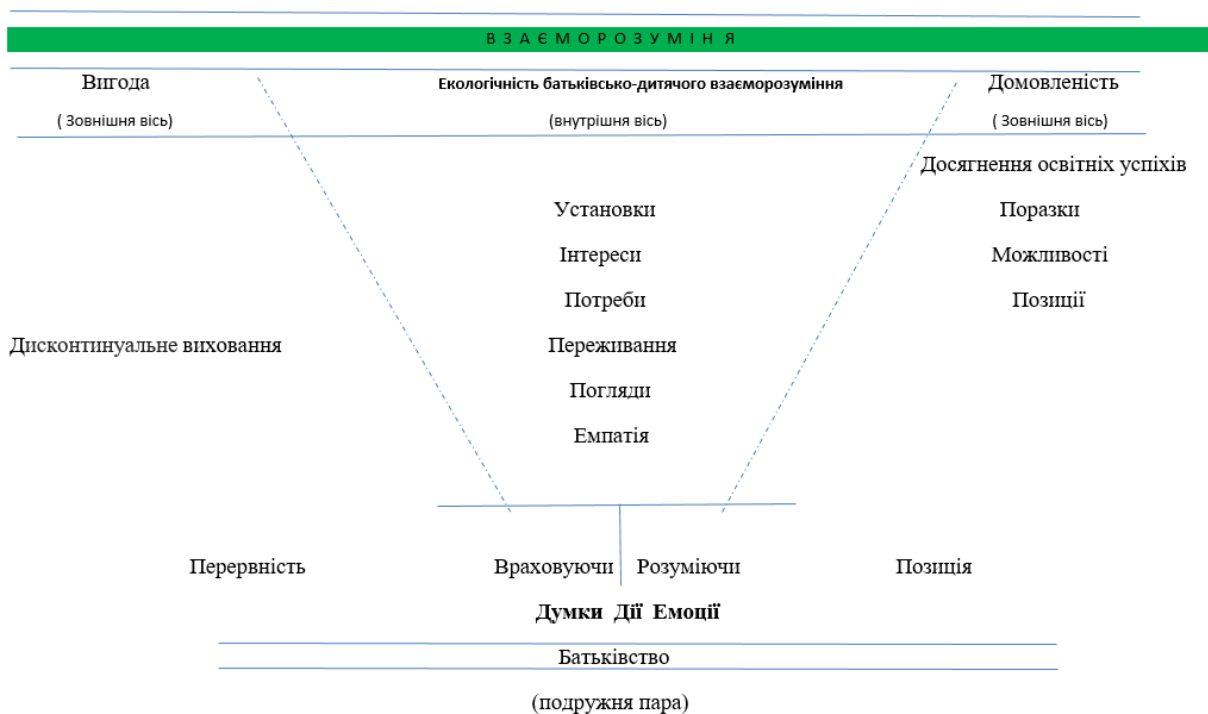

Рис. Модель взаєморозуміння батьків і дітей у контексті освітніх досягнень дитини

У процесі побудови моделі ми брали до уваги низку вихідних даних: концепцію атитуду як схильності реагувати сприятливим або несприятливим чином на якийсь об'єкт, що передбачає трискладову структуру (емоції, думки, поведінка); концепції, що розкривають процеси взаємних обмінів (емоційних, інформаційних тощо); послідовність і непослідовність як ключові показники виховних впливів на дитину та стосунки підпорядкування чи урівноваження. В основі цієї моделі лежить явище «батьківства», яке зароджується зі створення подружньої пари і досвіду проживання у власній сім'ї. Велика українська енциклопедія трактує батьківство як інтегральну категорію, якою позначають залучення матері в батька до процесу виховання дитини, реалізацію ними батьківських функцій: виховної, соціально-економічної, доглядової, комунікативної, рекреативної, психологічного захисту тощо (Вілкова, 2017). У контексті освітнього процесу дитини батьки постають як наставники на шляху здобуття дитиною освіти. Натомість батьківська пара має власний досвід здобуття освіти. Це може призвести до конфлікту між сучасними вимогами освіти і настановленнями власного досвіду, носіями яких є батьки. Середній сектор нашої моделі (див. рис.) відображає екологічність процесу взаєморозуміння і базується на врахуванні батьками поглядів, інтересів, настановлень, потреб, переживань дитини на емпатійному рівні. Однак у процесі дорослішання та актуалізації конкретних завдань освіти, як-от: державна підсумкова атестація (ДПА), загальне незалежне оцінювання, отримання атестата – у процесі взаєморозуміння актуалізується особистісна позиція кожного учасника освітнього процесу, що ініціює апелювання до позиції кожного. За таких умов посилюються мотивація до освітніх досягнень дитини і її проактивна позиція. Однак надмірність вимог може призвести до неуспіху, розчарування та запуску захисних механізмів задля узгодженості позицій – власної і батьківської. Тоді взаєморозуміння можна досягнути на основі узгодження позицій кожного: батьків щодо їхніх вимог до освітніх досягнень дитини і дитини, яка згоджується їх досягнути заради «спокою батьків». Результат такої узгодженості може мати соціально схвалювані результати, які через деякий час дитина зможе усвідомити як важливі з погляду побудови її майбутнього життя. Натомість шлях їх досягнення було прокладено на основі свідомих домовленостей та узгодження дій дитини-учня з вимогами батьків щодо її освіти. Тож батьківсько-дитячого взаєморозуміння було досягнуто. Але в його основі – не ідентифікація потреб дитини і її освітніх цілей, а її згода з вимогою батьків щодо обраних ними перспектив передбачуваного майбутнього дитини. Цей процес не варто сприймати як негативний і як недопустимий у

стосунках між батьками і дітьми. Це частина динамічного процесу переведення фокусу уваги в процесі розбудови стосунків між батьками і їхніми дітьми як здобувачами освіти, де можуть бути різні моменти і переходи – від пошуку ситуативної вигоди задля виживання до свідомих домовленостей на вимогу батьків щодо очікуваних від дітей освітніх досягнень.

Розроблена нами модель демонструє динамічний характер стосунків між батьками і дітьми, які можуть складатися в процесі здобуття освіти останніми. Вибір екологічного шляху узгодження дій щодо освітнього процесу може набувати сталих характеристик у процесі пошуку і перевірки ймовірних переваг інших способів досягнення згоди й результуючого свідомого такого вибору кожною стороною.

Обмеження дослідження продиктовані соціально-економічною і політичною ситуацією, що нині склалася в нашій державі у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Практична/соціальна значущість дослідження полягає в можливості впровадження розробленої моделі в практику сімейного виховання. Модель дає уявлення про вибір взаємодії в різних ситуаціях батьківсько-дитячих стосунків щодо освітнього розвитку дитини-учня і не передбачає негативно-осудливого його трактування. Такий підхід є важливим для розбудови педагогіки партнерства в школі, а також може допомогти в розробленні системи підтримки учнів у ситуації дисконтинуального виховання в їхніх сім'ях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ситуації переривчастих зв'язків між батьками і дитиною взаєморозуміння досягається за рахунок ситуативних чинників, які є ключовими для подальшого розвитку подій. Діти в такій ситуації навчаються розуміти стани батьків і використовувати їх задля своєї вигоди. Якщо дії батьків передбачити неможливо, поведінка дітей стає реактивною і проявляється в акціях протесту, пасивності, ігноруванні освітнього процесу. У секторі дисконтинуального виховання, згідно з авторською моделлю, розуміння досягається завдяки врахуванню ситуативних чинників та конкретного моменту, а взаємодії між батьками і дітьми бракує стабільності, характерної для середнього і правого секторів моделі. Освітніх успіхів у цьому секторі діти-учні можуть досягати через розуміння власних перспектив та власної вигоди. Такі ситуації щодо дітей з дезадаптивною поведінкою описував, зокрема, і Макаренко. Наша модель допомагає аналізувати різні ситуації, які складаються в освітньому процесі, і використовувати більш ефективні механізми взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках для досягнення дитиною освітніх успіхів.

Список використаних джерел

- Акименко, Ю. Ф. (2003). *Психологічна корекція ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Київ.
- Алексєнко, Т. Ф. (2001). Тенденції розвитку і класифікація батьківсько-дитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї. *Збірник наукових праць Української Академії державного Управління при Президенті України*, 1, 11–21.
- Баумрінд, Д. (1991). Стилї виховання та розвиток підлітків. В Дж. Брукс-Ганн, Р. М. Лернер та А. С. Петерсен (Ред.), *Енциклопедія підліткового віку* (с. 746–758). Нью-Йорк: Гарленд.
- Бех, І. Д. (2016). Принцип діяльності як інтегративний чинник цілісного розвитку особистості. *Рідна школа*, 4, 10–13.
- Булгакова, О. Ю., & Азаркіна, О. В. (2021). Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 31(70), 3, 100–104.
- Вілкова, О. Ю. (2017). Батьківство. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Батьківство>
- Вознесенська, О. Л., Сидоркіна, М. Ю. (2007). Гуманізація стосунків між поколіннями: досвід сімейної арт-майстерні. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 17(20), 19–27.
- Войтко, В. (Ред.). (1982). *Психологічний словник*. Київ: Вища школа.
- Гірняк, А. Н. (2017). Поняттєво-категорійне поле і наукові підходи до розуміння взаємодії у

психології. *Психологія і суспільство*, 3, 112–126.

Кравченко, К. В. (Ред.). (2015). *Дослідження ставлення батьків до дитини у сучасних українських сім'ях*, Матеріали III міжнародної наук.-практ. конференції. Северодонецьк: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту імені Володимира Даля.

Кротенко, В. І. (2001) Розвиток емпатії у дітей підліткового віку – складової риси гуманістичного розвитку суспільства. *Психологія*, 2(9), 55–58.

Крупник, І. (2017). Батьківська модель родини в аспекті її впливу на формування уявлень про майбутнє сімейне життя. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1129>

Лялюк, Г. М. (2020). Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у контексті особистісної парадигми виховання дітей-сиріт. *Інноваційна педагогіка*, 22(2), 17–21.

Повалій, Л. В. (2012). Специфіка батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 16(1), 233–240. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/4118/1/Povalii.pdf>

Порджес, С. (2020). *Поливагальная теория: нейрофизиологические основы эмоций привязанностей, общения и саморегуляции*. Киев: Мультиметод.

Штайнер, К. (2016). *Емоційна грамотність: інтелект із серцем*. Київ: Інтерсервіс.

References

Akyumenko, Yu. F. (2003). *Psykhologichna korektsiia stavlennia batkiv do ditei molodshoho shkilnoho viku* [Psychological correction of parents' attitude towards children of primary school age]. (Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk). Instytut psykhologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv. (in Ukrainian)

Aliexsieienko, T. F. (2001). Tendentsii rozvytku i klasyfikatsiia batkivsko-dytiachykh stosunkiv v umovakh suchasnoi simi [Development trends and classification of parent-child relationships in the conditions of the modern family]. *Zbirnyk naukovykh prats Ukrainiskoi Akademii derzhavnoho Upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, 1, 11–21. (in Ukrainian)

Baumrind, D. (1991). Styli vykhovannia ta rozvytok pidlitkiv ☞ Styles of upbringing and development of teenagers ☺. In J. Bruks-Hann, R. M. Lerner, & A. S. Petersen (Ed.), *Entsyklopediia pidlitkovoho viku* (pp. 746–758). Niu-York: Harlend. (in Ukrainian)

Bekh, I. D. (2016). Pryntsyp diialnosti yak intehratyvnyi chynnyk tsilisnoho rozvytku osobystosti [The principle of activity as an integrative factor of holistic development of the individual]. *Ridna shkola*, 4, 10–13. (in Ukrainian)

Bulhakova, O. Yu., & Azarkina, O. V. (2021). Teoretychni osnovy vyvchennia dytiachobatkivskykh stosunkiv u psykhologichnykh doslidzhenniakh [Theoretical foundations of the study of child-parent relations in psychological research]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Psykhologhiia*, 31(70), 3, 100–104. (in Ukrainian)

Hirniak, A. N. (2017). Poniattievo-katehoriine pole i naukovy pidkhody do rozuminnia vzaiemodii u psykhologii ☞ Conceptual-categorical field and scientific approaches to understanding interaction in psychology ☺. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 3, 112–126. (in Ukrainian)

Kravchenko, K. V. (Ed.) (2015). *Doslidzhennia stavlennia batkiv do dytyny u suchasnykh ukrainskykh simiakh* ☞ Study of parents attitude towards children in modern Ukrainian families ☺. *Materialy III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Sievierodonetsk*. (in Ukrainian)

Krotenko, V. I. (2001) Rozvytok empatii u ditei pidlitkovoho viku – skladovoi rysy humanistychnoho rozvytku suspilstva ☞ The development of empathy among children of the transitional age – warehouse rice of the humanistic development of welfare ☺. *Psykhologhiia*, 2(9), 55–58. (in Ukrainian)

Krupnyk, I. (2017) Batkivska model rodyny v aspekti yii vplyvu na formuvannia uiavlennia pro maibutnie simeine zhyttia ☞ The parental model of the family in terms of its influence on the formation of ideas about future family life ☺. *Osvita rehionu. Politologhiia, psykhologhiia, komunikatsii*. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1129>

Lialiuk, H. M. (2020). Subiekt-subiektna vzaiemodiia u konteksti osobystisnoi paradyhmy vykhovannia ditei-syrit ☞ Subject-subject interaction in the context of the personal paradigm of

raising orphans☑. *Innovatsiina pedahohika*, 22(2), 17–21. (in Ukrainian)

Pordzhes, S. (2020). *Polivagalnaya teoriya: neyrofiziologicheskiye osnovy emotsiy privyazannostey, obscheniya i samoregulyatsii* ☑Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of the Emotions of Attachment, Communication, and Self-Regulation☑. Kiev: Multimetod. (in Russian)

Povalii, L. V. (2012). Spetsyfika batkivsko-dytiachykh vziaymyn u suchasniy simi ☑The specifics of father-child relationships in modern families☑. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 16(1), 233–240. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/4118/1/Povalii.pdf>

Shtainer, K. (2016). *Emotsiina hramotnist: intelekt iz sertsem* [Emotional literacy: intelligence from the heart]. Kyiv: Interservis. (in Ukrainian)

Vilkova, O. Yu. (2017). Batkivstvo [Paternity]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. URL: <https://vue.gov.ua/Батьківство>

Voitko, V. (Ed.) (1982). *Psykhologichnyi slovnyk* ☑Psychological dictionary☑. Kyiv: Vyscha shkola. (in Ukrainian)

Voznesenska, O. L., & Sydorkina, M. Yu. (2007). Humanizatsiia stosunkiv mizh pokolinniamy: dosvid simeinoi art-maisterni [Humanizing intergenerational relations: the experience of a family art workshop]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 17(20), 19–27. (in Ukrainian)